

„Az emberiség ősi ábrándja egy szép jövő,
amelyben minden szükségletünk kielégíthetővé válik.”

Közgazdaságtan I.

Kopányi Mihály –Petró Katalin – Vági Márton

„A közgazdaságtan a szűkös erőforrások, hatékony elosztásának tana.”

„Az ár az erőforrások szűkösségének jelzése.”

Kopányi Mihály: Mikroökonómia

A közgazdaságtan, mint ideológia, avagy a politikai gazdaságtan feladata

Veréb Lóránt

A következőkben a közgazdaságtanról próbálok meg beszélni a politikai gazdaságtan - egy kritikai politikai gazdaságtan – szemszögéből magyarázva annak felvállalt és valós szerepét és az így elfoglalt helyét a társadalomban. Ilyen nagyszabású témáról egy ilyen rövid dolgozatban csakis vázaltszerűen lehet írni. Nem is áll szándékomban más. Módomban sem, hisz mind a közgazdaságról, mind a politikai gazdaságtan helyéről vajmi kevés foglalmam van.

A közgazdaságtan szerepét érdemes lenne az etika és a politika viszonylatában megvizsgálni, hogy megtudjuk mire is vállalkozik.

A XVIII. század végén, amikor a közgazdaságtan az erkölcsfilozófiai magtól eltávolodva, kezd önálló diszciplínává válni, a kor gondolkodói csak újonnan felmerülő kérdésekre adott válaszokkal próbálkoznak, egy új beszédmódot honosítva meg ezzel. De ez az etikától való elkülönülődés a szemléletmód etikai megalapozásának kárára történik. A közgazdaságtan, mint önálló tudomány, a tudományosság kritériumainak megfelelően – az etikától való eltávolodással szakadt el a – nyílt – politikusságtól is. A gazdasággal való foglalkozás immár nem a helyes gazdálkodás módjáról, hanem - a racionalitással párosulva – a gazdaságosságról, a nyereség-maximalizálásról, a hasznosságról szól. Idővel ez a szemléletmód a társadalmi lét egészére terjesztette ki fennhatóságát, sikerességével igazolva létét, miközben eszközét – a technikai racionalitást – céljává tette. Ezzel a társadalmi élet összes aspektusát alárendelve ennek az egynek. Ez az oka annak, hogy ez a szemléletmód, attitűd nem enged más – pl. környezeti, érzelmi - szempontokat érvényesülni. A közgazdaságtan egy kizárólagosságra törekvő ideológia lett.

Fordulat, 2004. tavasz 99

Fordulat

Ezzel együtt nem vált, nem válhatott totálissá, még ha a maga által magának kitűzött célokat meg is tudta valósítani és még ha a kapitalizmus okozta társadalmi változások – melyek születésének okai voltak – magyarázatára, értelmezésére és ez a változás által felvetett kérdésekre való válaszadásra kizárólagos jogot formált is. Nem válhatott totálissá, mert a szaktudományos megközelítés korlátozottsága megakadályozta ezt.

De ez nem jelenti azt, hogy nem is törekedett erre!

A közgazdaságtan a burzsoá társadalom öneszmélete. A polgári szellem magába fordulásának és ez általi magára eszmélésének kicsapódása és ez a kicsapódás általi meghatározódása.⁴⁹ A közgazdaság tudománya a burzsoázia tudatalattijának kivetülése, a kritikai-politikai gazdaságtan pedig ennek pszichoanalízise.

Ahogy a polgári társadalmi lét egészére és minden szegmensére a gazdasági szemléletmód/attitűd rányomja bélyegét, úgy válik mindez nyilvánvalóvá. Úgy fedi fel előttünk lényegét és leplezi le magát, mint a polgárság ideológiája.

Itt jön a képhe a kritikai-politikai gazdaságtan⁵⁰, mint ideológia kritika.

A politikai gazdaságtannak jut az a szerep, hogy a közgazdaságtanban, mint lényegi valójában testet öltött, de ezzel együtt minden mástól elszakadt és eltávolodott polgári lelkületet megpróbálja eredetére ráeszméltetni és ezzel vissza irányítgatni a maga keretei közé, amelyekről az nem akar, vagy nem is tud, tudomást szerezni. A kritikai-politikai gazdaságtannak kell megpróbálnia azokra a szempontokra reflektálnia, melyekről a közgazdaság magába bolondultságából kifolyólag nem tud tekintettel lenni. Ez egy kritikai alapállást feltételez.

A kritikai-politikai gazdaságtan a gazdaság és társadalom egymásba ágyazottságáról, összefonódásairól, kölcsönhatásairól kell, hogy számot adjon. Megközelítésmódjában ötvöződnie kell a szociológiának, antropológiának, politikának, pszichológiának, történelemnek és nem utolsósorban a filozófiának, melyektől a közgazdaságtan szemének felnyitását várjuk. A kritikai-politikai gazdaságtan egy olyan szemléletmód, melyben ezeknek az attitűdöknek nem egyesülniük kell, hanem szét sem szabad válniuk. A kritika kell, hogy éltesse és a közgazdaság-tudomány kell, hogy mozgassa.

Tehát: a mi feladatunk az, hogy reflektáljunk a reflektálatlanra, hogy a társadalommal kapcsolatos vizsgálódásaink során ne felejtjük el, hogy a ránk nehezedő közgazdasági ideológia nyomása ellenére a társadalomra úgy kell tekintenünk, mint ami egy kor szellemiségének terméke. Egy ideológia ideája. És nekünk ezt az ideát kell megragadnunk.

⁴⁹ Öneszméletről lásd: Lukács György: A szellemi vezetés kérdése és a „szellemi munkások” p. 82. lábjegyzet; IN: uő. Forradalomban – cikkek, tanulmányok 1918-1919 Magvető Kiadó, Budapest 1987.

⁵⁰ Megjegyzés: a polgári közgazdaságtan alá sorolom természetesen azokat a XVIII. század végi, XIX. század eleji gazdasági gondolkodókat is akik politikai gazdaságtan címen formálták a gondolkodást, miattuk használok a politikai gazdaságtan előtt a „kritikai” kitételt, megkülönböztetve ezt a megközelítést a klasszikusokétól.

A közgazdaságtan központi kérdései nem csak szaktudományos kérdések. Ezek a problémák a kapitalista társadalom központi problémáiként jelennek meg, és a közgazdaságtan – ideológiai alapon - próbál kizárólagos jogot nyerni és ellenőrzést gyakorolni felettük. Ezt az ideológiát kell megragadnunk és letépnünk, hogy felszínre kerüljenek a polgári társadalom visszásságai, melyeket a tudományos ideológia leple alatt rejteget. Arra kell törekednünk, hogy ezt ne egy hasonlóan totalitásra törekvő ideológiával helyettesítsük. Lehetővé kell tennünk, hogy kritikánk után a lehetőségek végtelen sora maradjon kiaknázatlanul, de láthatóan kiaknázatlanul, hogy kimerítésükkel bármikor próbálkozhassunk.

Több oka van annak, hogy a dolgozatomat ilyen szedett-vedett állapotban hagytam. De a legfontosabb az, hogy írás közben elkezdtem olvasni Lukács György Történelem és osztálytudat című művét és rájöttem, hogy az amit a közgazdaságról írok, az nem a fiatal Marxon alapuló kritika, hanem Lukács szavainak visszhangzása, egy olyan barlangban, melyben a Mester nem járt (legalább is az Eldologiasodás fejezettel). A fenti munkát akkor lenne érdemes kidolgozni, ha Lukácsot jól megrágva átgondolom, hogy az, amit ő mond mit is jelent a közgazdaságra vonatkoztatva. De addig mindaz, amit írtam egy árva torzszülött, aki szüleit nem ismerve meséli el életét.